

Våldet i samhället

Av professor KNUT SVERI, Stockholm

I. Inledning

När kriminalister träffas för att diskutera våldet, är det naturligt, att intresset koncentreras till våldsbrottsligheten. Detta skall även jag göra, men tillåt mig först att göra en utvidgning.

Vår generella attityd, när vi möter begreppet våld, är negativ. Våld är något att motarbeta, något motbjudande. Det har som bekant tagit några århundraden att komma fram till denna ståndpunkt, men idag torde den vara helt grundläggande för vår kulturkrets och speciellt för de nordiska länderna. Jag delar givetvis helt denna grundsyn. Våldet står för mig som det mest förnedrande, det minst heroiska och det minst mänskliga någon kan ägna sig åt.

Och dock är det så att våldet är en del av vår vardag, det ingår i olika former i vårt samhälls- och gruppliv. Om man i begreppet „våld“ inbegriper även psykiska former för tvång och plågande, inser man lätt att våldet är något som vi alla har varit och är utsatta för och som vi själva tillgriper för att få andra att rätta sig efter vår vilja. Men det är väl emellertid *fysiskt våld* som vi primärt är intresserade av, d.v.s. tillfogandet av fysisk smärta eller dödande eller hot om sådant. Mest extremt förekommer detta i krig, något vi har varit lyckligt förskonade från i mer än 150 år, men som ju dagligen serveras oss i form av rapporter från andra håll i världen. Att vi tränar varje ny generation manlig ungdom i systematisk användning av våld mot yttre angripare, bringar våldet närmare vår vardag. Krig är emellertid ett tillstånd där våldet är legitimerat och som sådant tillagt ett positivt värde. *Legaliserat våld* finns det gott om och i sista hand är det så att det som karaktäriserar *staten* är dess monopol på våldsutövande. Lyckligtvis tänker vi inte så ofta på och lyckligtvis inträffar det mycket sällan, att vi blir utsatta för statens våld. Men innerst inne vet vi, att om vi inte förtjänar vårt bröd på accepterat sätt, betalar vår skatt och hyra, skickar barnen i skola eller parkerar på rätt sida av gatan, betalar våra räkningar eller inställer oss till repetitionsövningar, då riskerar vi att statens apparat för utövande av legalt våld tvingar oss till det. Den förståndiga människan vet, att hon inte har något att ställa upp mot denna Leviathan som vi kallar staten, och hon ger med sig därför att hon vet att staten kan använda våld och inte bär sitt svärd förgäves. Mycket av vårt dagliga handlande är motiverat just utifrån detta

att vi är medvetna om att staten annars vill tillgripa fysiskt våld mot oss, kanske arrestera oss och spärra in oss.

Men våld för att tvinga någon till efterlevnad av påbud finns även på annat vardagligt håll. Våld används sålunda fortfarande som uppfostringsmedel i mycket stor utsträckning; ja, det är sannolikt att det är den vanligaste uppfostringsmetoden. I Jons-son-Kälvestens stora undersökning 222 Stockholmspojkar — som bygger på ett representativt stickprov av barn i Stockholm — fann författarna, att över 70 % av föräldrarna själva uppfostrats med stryk som en rutinåtgärd eller med rädsla som grundelement vis a vis föräldrarna. Och 65 % av dessa föräldrar var vänner av aga. Man kan, säger författarna, „knappast tala om något genombrott för nya ideer“, och menar därmed, att våld i form av stryk fortfarande är det medel som föräldrar lättast tillgriper mot sina barn¹). När barnmisshandelsfallen dök upp för några år sedan som en sensation borde vi ha insett detta. Övergången mellan stryk som ett av staten halvhjärtat accepterat uppfostringsmedel och misshandel är givetvis mycket flytande. En inte obetydlig del av barnen uppfostras alltså i en atmosfär av våld. Och detta gäller även för inte få familjer våld mellan de vuxna familjemedlemmarna. Även om våra empiriska bevis av naturliga skäl inte är omfattande, visar uppgifterna om hustrumisshandel och polisens dagrapporter om familjebråk att våldet inte ligger långt borta. Och det är säkerligen endast toppen av ett isberg som avspeglar sig i dessa officiella rapporter.

Ett viktigt område där våldet ingår som en helt naturlig komponent, är barnens lekar och då speciellt pojkarnas könsrollsbestämde lekmönster. Att pojkar skall få lov att leva upp till ett mönster av tuffhet med våldsinslag är en del av vårt accepterade kulturmönster. Detta torde vara en av de viktigaste faktorerna som senare leder till att män har lättare än kvinnor att tillgripa våld i konfliktsituationer. De har som barn fått lära sig att man kan lösa konflikter och att man kan vinna i respekt och självkänsla genom att tillgripa våld och då faller man naturligt nog lätt tillbaka i denna roll i vuxen ålder.

Det är mot bakgrunden av dessa sociologiska erfarenheter som det kriminella våldet bör ses. Detta våld är inte något främmande för vår kultur, det är inte uteslutande ett resultat av abnorma individers reaktioner utan kan primärt härledas från våra kulturmönster där våldet ingår med positiv laddning. Och på samma sätt kan förändringar i våldsbrottsnivån inte förklaras utifrån individualpatologi, utan måste ses som utslag av förändringar i människornas livsvillkor och problem.

Summan av det legala och förbjudna (men ofta tolererade) våldet kan sägas utgöra ett samhälles *totala våldsnivå*. Ur historiskt perspektiv råder det ingen tvekan om att denna nivå är

mycket lägre idag än för hundra år sedan. I likhet med alla andra auktoritära klassamhällen styrdes då det svenska utifrån principen om våldet som socialiseringsmekanism och medel för social kontroll. Det legala våldet var omfattande och användes för att hålla en hungrig arbetarklass på plats. Husbondens ställning gav honom rätt att aga sitt folk och barnen fick genom stryk lära sig respekt för pater familias. Våldet på Stockholms gator var på ett helt annat sätt vardagsvara än vi idag är vana vid, bl. a. som en följd av det omfattande krogsuperiet.

Sedan dess har det varit en systematisk strävan att nedbringa våldsanvändningen oavsett i vilken form. Detta har i stor utsträckning lyckats vad angår det brottsliga våldet, men däremot kan man ha sina dubier beträffande det legala. Även om det nämligen är så att våldsanvändningen minskats genom avkriminaliseringar och ändrade straffmetoder så har å andra sidan nya områden kriminaliserats och därmed bragts inom ramen för våldsanvändning från statens sida. Vad man kan säga är, att dessa nya kriminaliseringar i mindre utsträckning än tidigare är riktade mot samhällets lägre skikt, och att statens våldsanvändning därför nu är mera demokratiskt riktad mot alla samhällsklasser.

II. *Brottsutvecklingen*

Efter andra världskriget har brottsutvecklingen i Sverige delvis varit ganska förbryllande. Enligt välfärdsstatens ideologer borde man rimligtvis förvänta sig att individerna i det land i världen, som har den jämnaste och högsta levnadsstandarden, skulle bli mindre benägna att föröva förmögenhetsbrott. I välfärdsstaten *behöver* ju ingen stjäla eller bedraga för att överleva — den materiella nöden är i vårt land inte längre ett motiv för sådant handlande. Verkligheten har som bekant talat ett annat språk än ideologernas: Samtidigt som vi lyckats säkra alla människors behov i materiellt avseende, upplever vi den största ökningen i förmögenhetsbrottsligheten i historisk tid. Att — å andra sidan — stöld, bedrägeri o. dyl. idag inte längre medför några livsfarliga risker för offren, utan mera är ett irritationsmoment, förringar inte problemet såsom uttryck för att inte allt står lika väl till i samhället.

Vi har emellertid varit förskonade för någon mera omfattande våldsbrottslighet och det är först under de senaste fem åren som uppmärksamheten riktats mot dessa brottstyper. Om man skall tro tidningarna (och det skall man självfallet inte) så är det nu ganska bedrövligt ställt med säkerheten till liv och lem för den enskilde medborgaren.

Hur ser nu de empiriska bevisen ut, hur tillförlitliga är de och vilka slutsatser kan man dra av dem? Jag har med anledning av

detta föredrag skickat ut en statistisk faktsamling som jag hoppas mina åhörare har haft tid att ögna igenom (se bilaga).

Denna faktsamling består av informationer hämtade ur den officiella kriminalstatistiken, d.v.s. dels statistiken över hos polisen registrerade våldsbrott dels statistiken över antalet personer, som har blivit övertygade om sådana brott antingen genom dom eller åtalsunderlåtelse. Tyvärr är det så att vår polisstatistik befinner sig i ett bedrövligt skick alltsedan år 1965 när den helt lades om. Detta gör, att de presenterade informationerna långt ifrån har den exakthet som vore önskvärd. Men jag tror ändå, att sifferserierna säger något av väsentligt intresse.

För att börja med de mest seriösa brotten, *mord och dråp*, finner man i tabell I de absoluta talen fördelade på fullbordade brott och försöksbrott, och i tabell II de relativa (d.v.s. per 100.000 invånare). I figur 1 finns dessa uppgifter redovisade i grafisk form.

Antalet fullbordade mord och dråp varierar under tjugoårsperioden mellan 44 (1961) och 99 (1966 och 1967), alltså i sig själv mycket låga siffror. Men om man skall tro denna statistik finns det en tendens till ökning mellan början av perioden och mot slutet. Sålunda visar åren 1965—67 nästan dubbelt så höga siffror som under 1950-talet. Lyckligtvis är detta att hänföra till felkodningar i förbindelse med statistikomläggningen: Av figur 1 kan man direkt utläsa, att det uppenbarligen är så att en del försöksbrott har felkodats. Den puckel de fullbordade brotten visar, motsvaras av en nedgång i antalet försöksbrott dessa år.

Att detta är riktigt framgår dessutom av en kontrollkälla, nämligen dödsorsaksstatistiken. Siffrorna för antalet dödade finns inprickade i figuren och visar ingen ökning under dessa år.

Konklusionen beträffande fullbordade mord och dråp är efter detta helt entydig: Det finns inga tendenser till ökning i antalet fullbordade mord och dråp under perioden. Eller uttryckt på annat sätt: *Risken att någon skall bli dödad som en följd av mord och dråp är inte högre idag än tidigare under efterkrigstiden.*

Försöksbrotten är mer bekymmersamma. De visar en ökande tendens redan från mitten av femtitalet med nästan en tredubbling. Det kan ju bero på att en snabbare och mera effektiv sjukvård har räddat många offer från att hamna i dödsstatistiken. Emellertid är förhållandet det, att dessa försöksbrott — i likhet givetvis med de fullbordade brotten — praktiskt taget alla klaras upp. Detta betyder i sin tur att det rimligen bör finnas en motsvarande ökning i antalet personer som blir övertygade om dessa brott. Tyvärr saknas informationer om det totala antalet personer före 1960 och man får nöja sig med att se på siffrorna i tabell III för åren 1961—71 som omfattar samtliga fällda för mord/

dråp *inkl.* försöksbrott. Den förväntade ökningen enl. polisstatistiken borde vara en fördubbling, men så är inte alls fallet: Under 61—64 var genomsnittet 40 fällda per år och under åren 1968—71, 50. Vi kan därför konkludera med att heller inte försöksbrotten ger något belägg för att mord och dråp är mera vanliga idag än tidigare. (Skälet till de höga siffrorna i polisstatistiken och de låga i reaktionsstatistiken har givetvis att göra med att brotten omrubriceras under utredningens gång eller avskrivs som ej brott).

Misshandel varav döden följt är en brottstyp som ändrades med brottsbalkens ikraftträdande år 1965. Det är därför tvivelaktigt att göra jämförelser. Och antalet fall är inte stort, endast omkring 25 per år. Det stora antalet år 1965 är helt felaktigt och beror på felkodningar. Jag har själv för några år sedan kontrollerat dessa 114 fall och det rätta antalet skall vara 24 — de övriga 90 rör sig om kioskinbrott, snatterier och bedrägerier och har intet med våldsbrott att göra. Siffrorna efter 1965 är därför även de suspekta.

Intressantare är de brott som rubriceras som „*annan uppsåtlig misshandel*“. Dessa visar en fördubbling, från 7—8.000 till 16—17.000. Det är här den stora mängden av de vanliga misshandelsbrotten ligger. En kurva över dessa brott finns intagen som figur 2. Vad denna säger är, att vi fram till 1964 hade en mycket jämn utveckling med en eller ett par procents ökning per år. Om vi sätter siffrorna i relation till befolkningsökningen (tab. II) var förändringen 1950—64 totalt 18 %.

Från 1964—1965 är förändringen 23 % och detsamma är fallet 1967—1968. Detta är just de år då vi hade statistikomläggningen och detta sammanträffande är knappast någon tillfällighet. Överhuvudtaget måste det vara helt uppenbart, att dessa statistiska ökningskurvor inte på något sätt har någon motsvarighet i verkligheten. Endast om man kunde anknyta till några speciella händelser i samhället, t. ex. gratis spritutskänkning eller årslång strejk vid Sveriges Radio och TV, skulle det finnas anledning till att tro något sådant. Men 1965 och 1968 var lugna år, utan några speciella märkvärdigheter i vårt samhällsliv. Det är därför helt uppenbart, att beträffande misshandelsbrotten är polisstatistiken missvisande.

Betyder då detta, att misshandelsbrotten inte har ökat? Tyvärr inte. Det finns säkerligen en inte obetydlig förändring till det sämre, något som bl. a. avspeglar sig i att 36 % flera personer dömdes för misshandelsbrott 1971 än 1964. Och i och med att uppklaringsprocenten tycks ha gått ned med några procent kan man kanske göra ett antagande om en ökning på ca. 40 % på dessa sju år. Det är illa nog, men mera sannolikt än de 80 % som polisstatistiken visar.

Brotten *våldtäkt och våldförande* tillhör de mest suspekta i brottskatalogen därför att det i de flesta fall föreligger betydande bevissvårigheter. Trots att det i de flesta anmälningar finns någon misstänkt, leder endast något över 10 % av fallen till fällande dom. Antalet anmälningar låg på 50-talet på 3—400 och på 70-talet på 600—650, alltså en fördubbling. Huruvida detta skall kunna tolkas som uttryck för någon reell förändring är svårt att säga i det att en kraftig omsvängning samtidigt har skett i uppfattningen av sexualitet. Det kan tänkas, att flickor som anser sig utsatta för våldtäkt har lättare för att gå till polisen idag än tidigare. I så fall är statistikökningen fiktiv. Men det kan även tänkas att flickorna tar mindre högtidligt på våldtäktsliknande samlag och inte bryr sig om att gå till polisen. I så fall är förändringen i statistiken för låg. Det hela kan sålunda endast bli gissningar. I reaktionsstatistiken finner vi inget stöd för någon påtaglig ökning i det att antalet om brott övertygade personer är tämligen konstant under 60-talet (tab. IV).

En brottstyp, där det inte råder någon tvekan om en betydande ökning, är *rånen* (se fig. 3 och 5). Vi har en liten egendomlig puckel 1965 och 1966 som är orsakad av statistikomläggningen, men bortsett från denna anomali är kurvan prydlig i sin form men otrevlig till sin innebörd. Den betyder, att antalet rånfall på tjugo år har gått upp från ca. 250 per år till minst 2000. Även om det, på grund av ändrade regler om beräkning av brottens antal, inte har varit en ökning som exakt motsvarar dessa siffror, är ökningen i alla fall mycket betydande. Detta bekräftas av ökningen i antalet personer dömda för sådana brott (tab. III). Ökningen har, som framgår av figur 5, haft samma trend i storstäderna som i landet i övrigt. Vi ser även, att Stockholm har en mycket hög frekvens, nämligen lika många rån per år som landet utanför Stockholm/Göteborg/Malmö.

De brott som finns redovisade sist i statistikunderlaget (tab. I) är *våld el. hot mot tjänsteman samt missfirmelse*. Hur dessa sifferserier skall tolkas är svårt att säga. Betyder de, att det rent faktiskt sker mer våld mot tjänsteman och att de missfirmas oftare? Eller betyder det att tjänstemännen inte i samma utsträckning som tidigare överser med våldet och missfirmelsen utan oftare anmäler sådana incidenser? Kan det vara ett sätt för polismannen — det rör sig huvudsakligen om tjänstemän tillhörande polisen — att försöka slå tillbaka mot en illasinnad och ofta oförstående allmänhet? Och hur skall man tolka att ökningen i polisstatistiken inte alls har sin motsvarighet i antalet avdömda fall? Kan detta bero på att många fler fall blir avdömda men försvinner i reaktionsstatistiken därför att brottslingen oftast har gjort sig skyldig till grövre brott, (i statistiken över fällda personer förs personen vid fall av brottskonkurrens till det brott

som kan medföra det strängaste straffet)? Frågorna är många och måste lämnas obesvarade, men det är samtidigt viktigt att ha klart för sig att siffrorna *ensamma* inte kan tas som bevis för att polisen oftare blir utsatt för våld idag än för tjugo år sedan. Å andra sidan motsäger de inte heller en sådan tendens.

Men det tycks däremot vara fallet beträffande brottet *våldsamt motstånd*, där siffrorna inte alls visar någon ökning och där antalet avdömda fall är på klar nedgång. Hur detta går ihop med det påstådda våldet mot polisen vore intressant att närmare få belyst. Jag kan själv inte förklara det.

Brotten *mord/dråp, misshandel och rån* finns jämförda beträffande sina trender i figur 6, som kan sägas vara en sammanfattning av statistikgenomgången. Kurvorna, som är framställda på grundval av brotten per 100.000 invånare och utjämnade med s.k. glidande medeltal på 3 års intervall, är inprickade på en s.k. semilogaritmisk skala, vilket gör att deras lutningsvinklar kan direkt jämföras med varandra. Man bör observera, att skalan för rån och mord/dråp är till vänster medan den för de övriga brotten är på högra y-axeln. *Morden* (omfattande även dråp) är tagna från dödsorsaksstatistiken, som jag anser är mera tillförlitlig än polisstatistiken. Variationerna på denna kurva ligger mellan 0,55 och 0,80 per 100.000 inv. Den har ett mycket lugnande utseende. *Misshandelsbrotten* är tecknade på grundval av polisstatistiken och överdriver (enl. mitt tidigare resonemang) ökningen efter 1965.

Rånen har ett helt annat förlopp och för jämförelsens skull finns kurvan över *inbrottsstöld* medtagen. Som man ser sammanfaller trenderna för dessa två kurvor helt. Rån är ju också ett tillgreppsbrott och bör uppenbarligen förklaras på samma sätt som andra tillgreppsbrott.

(I botten av figuren kan man skymta dödsolyckorna i trafiken. Dessa visar en jämn ökning fram till trafikomläggningsåret 1967 då den uppåtgående trenden bröts. Tyvärr finns senare en tendens till ökning år 1970. För övrigt visar siffrorna, att det dödas bortåt 25 gånger så många människor i trafik som genom mord och dråp. Ett års trafikdödande motsvarar sålunda hela 25 års mord och dråpfall).

Figurerna 7—10 jämför våra data med motsvarande data i de övriga nordiska länderna. Låt mig emellertid strax skjuta in, att statistikunderlaget inte är speciellt bra lämpat för sådana jämförelser. Speciellt viktigt att observera är, att inga av de övriga nordiska länderna (med undantag av Finland före 1965) redovisar de brott som polisen avskriver som „ej brott“. Dessa, som finns med i de svenska siffrorna, uppgår totalt för brottsbalksbrotten till 15 % och för brott mot person till 20 %. De svenska kurvorna ligger sålunda något högre än de borde göra. Dessutom

gäller, att den norska statistiken inte redovisar anmälningar till polisen, utan brotten först när polisen har färdigbehandlat dem.

Vad säger nu dessa jämförelser? Beträffande mord och dråp, att rangordningen idag tycks vara Finland 2 per 100.000, Sverige 0,8, Norge/Danmark 0,6 med sjunkande trend för Finland och Danmark, konstant för Sverige och ökande för Norges vidkommande. En svag tendens till ökning under de allra senaste åren kan även spåras för Danmarks och (möjligen) Finlands del.

För misshandelsbrotten (fig. 8) är rangordningen Sverige/Finland (Sverige dock tveksamt, som tidigare nämnt) med mer än dubbelt så höga siffror som Norge och Danmark. Intressantast är dock de senare åren där samtliga länder visar samma tendens till ökning. Sverige är sålunda inte alls ensamt utan har sällskap med sina nordiska bröder.

Precis detsamma gäller rånen (fig. 9) där Finland och Sverige delar första platsen med Danmark som en god trea. Norges siffror pekar åt samma håll, men nivån är endast tjugondelen av Sveriges. Detta senare är uppenbart orealistiskt och måste ha att göra med olikheter i statistikföringen. Trenderna har för samtliga länder exakt samma lutningsvinkel.

Denna korresponderar igen med inbrotts-trenderna (fig. 10). Här är emellertid rangordningen något annorlunda. Sverige toppar listan, men därefter följer Danmark medan Finland och Norge endast redovisar hälften så många brott per 100.000 invånare. Trendernas lutningsvinkel är även för dessa brott exakt lika varandra.

III

Den statistik, som här presenterats, ger endast det yttre skalet omkring mänskliga händelser och lidanden. Jag skall därför närmare beskriva brotten mord/dråp, misshandel och rån. Vi har, som jag inledningsvis antydde, specialundersökningar av dessa brottstyper och kan därför säga något om de omständigheter som förelåg när brotten förövades.

Betr. *mord och dråp* har vi en undersökning från året 1965 (Roes och Nordenström) omfattande samtliga polisregistrerade fall (inkl. misshandel med dödlig utgång — 9 st), inalles 155 fall = personer²). Av dessa har 42 % antingen omhändertagits för vård enl. sinnessjuklagen eller senare dömts till sådan vård. Intressant är att konstatera att rubriceringarna i dom eller åtalsunderlåtelsebeslut endast i 30 % stämmer med den av polisen först åsatta rubriceringen.

Beträffande gärningsmännen kan konstateras, att de flesta — över 75 % — inte tidigare straffats för våldsbrott och att detta även gäller andra typer av brott. En liten grupp är emellertid

hårt kriminellt belastad och då även i nykterhetskänseende. Tjugo procent har tidigare varit föremål för psykisk vård.

Undersökningen bekräftar, att offren i allmänhet är personer i ens närmaste omgivning — i endast 13 % rörde det sig om helt okända personer. I 32 % riktades brottet mot fästmö/man, man/hustru. I 10 % mot son/dotter, 5 % far/mor el. övrig släkt och i 35 % mot arbetskamrater och bekanta.

Omständigheterna vid brotten varierar givetvis avsevärt, men man kan skönja några huvudtyper. En typ är sinnesrubbing, oftast med djup depression, en annan svartsjuka i kombination med sprit — ofta hos såväl offret som gärningsmannen — och en tredje kamratslagsmålet under spritfest.

Överhuvudtaget kan man säga, att dessa brott ytterst sällan är planlagda utifrån rationella motiv. Det är följaktligen mycket svårt att förutsäga något om vilka som kan komma att bli gärningsmän. För vissa individer finns förhöjda risker, men denna grupp är så stor, och den faktiska risken för seriösa brott så liten, att man har mycket svårt att tänka sig hur profylaxen skall se ut. Att spärra in folk som super eller är deprimerade är givetvis en omöjlig tanke.

Misshandelsbrotten påstås under senare tid ha ändrat karaktär och blivit grövre. Skadorna skulle, enligt denna uppfattning, ha blivit värre. De som framför dessa påståenden, polismän och läkare, är personer som i sin dagliga gärning sysslar med brott av denna typ eller dess konsekvenser. Det är mycket möjligt att de har rätt, men jag vill understryka att vi helt saknar empiriska bevis för dessa påståenden.

I en undersökning utförd i samarbete med SCB och RPS (Statistiska Centralbyrån och Rikspolisstyrelsen) har L. Lenke redogjorts för misshandelsbrotten i Stockholm 1969³). Det totala antalet polisregistrerade fall var 3.200, varav 40 % registrerades såsom „gatufridsbrott“, d.v.s. brott förövade på allmän plats mot personer som ej tidigare var bekanta med gärningsmannen eller/männen, och som ej sökt sig till „farlig miljö“.

De *skador* som offren ådragit sig, begränsar sig lyckligtvis oftast till blåmärken, svullnad eller smärre chock — vid gatufridsbrotten i bortåt 45 % och i tillägg härtill 10 % utan någon skada alls. Smärre blesyrer blev resultatet i 35 % — blodvite, spräckt läpp o. dyl. och i 12 % seriösare saker, som tandskador och blodflöde. Hjärnskakning och svåra chocker erhöll 3 % (44 personer) och 3 personer erhöll livshotande skador. Kvinnor utsattes mycket sällan för misshandel i förbindelse med gatufridsbrott.

Offrens ålder dominerades av åldrarna 18—50 år, med relativt få åldringar, 75 personer eller 5 %. Åldringar tycks oftare misshandlas på enskild plats, där var deras antal 175. Offren var

sällan berusade vid gatufridsbrotten, endast i 16 % av fallen. För samtliga gärningsmän (inkl. de som ej pågripits) var siffran åtminstone 33 %. Narkotikapåverkan förekom enligt informationerna ytterst sällan, nämligen i 1 % av fallen.

Gärningsmännens ålder var i 54 % under 25 år. Brott av denna typ är uppenbarligen mycket ofta ungdomsbrott, men åldersfördelningen ligger högre upp i åldrarna än för stöldbrotten. Ungdomarna uppträder ofta i grupp, och många saknar fast sysselsättning, 35 %.

Den bild man får, bekräftar den vanliga uppfattningen om att det i Stockholm finns en viss typ personer, kanske speciellt i åldrarna 15—25 år, som lätt tillgriper våld och som rör sig på vissa bestämda platser, som t. ex. tunnelbanestationerna. Deras brott sker ofta i förbindelse med spritförtäring.

Jag är tveksam om huruvida detta är samma personer som sysslar med narkotikamissbruk. Det är sannolikt att Humlegårdsklienteletets våldsamheter mindre riktade sig mot allmänheten och mera var ett resultat av inre oenighet om narkotika och pengar. Misshandelsbrottsgrupperna är, tror jag, mera ett spritmissbruksklientel.

Hur ser dessa individer ut ur brottssynvinkel? En undersökning från Stockholms rådhusrätt 1966 (Kock) visar, att inte mindre än 60 % av de för misshandelsbrott dömda var tidigare ostraffade⁴). Denna undersökning omfattar emellertid inte enbart gatufridsbrott och säger inte något om just detta klientel. Men sannolikt är dessa personer mer belastade än misshandelsbrottslingarna totalt.

Vi har kunnat konstatera att anmälningarna för misshandelsbrott har ökat från ungefär 1965. Ett närmare studium av tillgängliga informationer om förändringarna i t. ex. Stockholm beträffande dels dessa brotts innebörd dels speciellt ungdomsgruppernas sammansättning, rörlighet och sysselsättning borde kanske kunna ge svar på frågan om vad som här har inträffat. Att liknande grupper alltid har funnits torde vara säkert. Kan det vara så att deras aktiviteter nu uppmärksammas mera p. g. a. en större rörlighet, mindre bostadssegregation el. liknande?

Den brottstyp, hos vilken vi konstaterade den klaraste ökningen, var *rånen*. Av dessa finns en mindre specialgrupp, bank- och postrån, som har tilldragit sig speciell uppmärksamhet — bl. a. genom Norrmalmstorgsdramat. Men de flesta rånen är av annan typ och bör inte glömmas bort. Vi har här undersökningar från Stockholm (Flod, Kullberg, Lenke) som visar, att såväl år 1964 som år 1969 förövades de flesta rånen på allmän plats — *torg, gata, park*⁵). Antalet fall, där gärningsman och offer är bekanta eller har inlett bekantskap uppgår till ungefär 60 %. Man kan nämligen dela in rånen i fyllerirån, homosexrån, lockfågels-

rån, bank- och butiksrån samt „väskryckningsrån“. Vid fylleri-rånen var offer och gärningsman i 75 % bekanta på något sätt, och vid homosex- och lockfågelsrånen samtliga. Det är således uppenbart att de flesta rånen förövas antingen inom socialt nergångna grupper eller mot personer som — oftast berusade — är på jakt efter flickor och sprit och som ger sig i lag med någon, som säger sig kunna erbjuda detta. Detta påstående bekräftas av att över 30 % av rånoffren själva är registrerade i kriminalregistret.

Lyckligtvis är bilden av de skador offren får genomgående ringa. År 1969 var det av de 520 anmälda rånen i Stockholm 25 % som ej skadats alls, 33 % som fick blåmärken eller lätt chock, 9 % som slapp undan med spräckt läpp el. dyl. samt 44 personer (5 %) som fick mindre frakturer eller tandskador och 53 (5 %) som skadades mera allvarligt, dock ej livshotande.

Post- och bankrån bildar en särskild klass, där numera skador av annan typ än chock praktiskt taget aldrig inträffar. Norrmalmstorgsdramat är som bekant ett rent undantag.

Bilaga

Statistiska informationer

Den statistiska faktasamling, som har presenteras, har framställts dels för att tjäna som underlag för Svenska kriminalistföreningens debatt i ämnet den 15 nov. 1973 dels för att tjäna som en allmän införing i problemet om våldsbrottslighetens förändringar under de senare åren.

De källor, som materialet har hämtats ur, är (med ett undantag) den officiella kriminalstatistiken, dvs polis- resp domstols- och åklagarestatistik. För figurerna 7—10 har informationerna hämtats ur motsvarande publikationer från de övriga nordiska länderna.

Det existerar givetvis även annat material som belyser våldsbrottsligheten; i första hand då olika specialundersökningar. Sålunda finns det deskriptiva undersökningar av mord och dråp, rån, misshandel, våldsamt motstånd och misshandel av offentlig tjänsteman, gatufridsbrott, sexualbrott m. fl. typer. Men dessa undersökningar gör givetvis inte statistiska redovisningar av *trendförlopp* onödiga. Så väl ur kriminalpolitisk som ur allmän teoretisk synvinkel existerar ett påtagligt intresse i att få tillförlitliga informationer om brottslighetens förändringar. Och detta kan man endast få med hjälp av den löpande statistiken.

Det stora problemet vid tolkningen av de statistiska serier som här presenteras är, *hur tillförlitligt dataunderlaget är som måttstock på den verkliga våldsbrottsligheten*. Det är uppenbart — och förövrigt bekräftat med hjälp av viktimologiska studier —

att „våldsbrottsligheten“, dvs det totala antalet faktiskt föröväde våldsbrott, är betydligt större än det som kommer till polisens kännedom och därmed registreras i polisstatistiken. Det är vidare klart, att en större *anmälningsbenägenhet* från ett år till ett annat från brottsoffrens sida kan leda till högre siffror i polisstatistiken utan att därför den verkliga brottsligheten har ökat. Om man vill dra slutsatser från polisstatistiken rörande förändringar i den verkliga brottsligheten från en tid till en annan, förutsätter detta att man utgår ifrån att det existerar en proportionalitet mellan den verkliga och den registrerade brottsligheten.

Beträffande våldsbrottsligheten kan det finnas anledning att vara skeptisk mot ett sådant antagande i vad mån angår de enkla misshandels- och hotfallen. Förändringar i samhället kan ha lett till att misshandel och hot numera oftare kommer från personer vi inte känner och som vi följaktligen lättare anmäler.

Diskrepansen borde emellertid vara mycket mindre vid vissa grövre våldsbrottstyper, som t. ex. mord och dråp samt post- och bankrån. Men detta betyder inte att de i polisstatistiken redovisade siffrorna för dessa brott är „korrekta“. Dels kan brotten bli felrubricerade från början (som exempelvis fullbordade mord/dråp 1965—69) dels visar det sig vid specialundersökningar ofta att brottsrubriceringarna ändras under utredningens gång. Som exempel kan nämnas, att brottsrubriceringen mord/dråp ändras i 50 % av fallen samt att de under ett år i Stockholm upplärdade rånfallen i endast 35 % rubricerades som rån av domstolen. Detta indicerar, att den brottsrubricering som finns i polisstatistiken även beträffande de *ouppklarade* fallen ofta är tvivelaktig, även om felmarginalen för de flesta brottstyper sannolikt är betydlig mindre än i de angivna exemplen.

Ett förhållande, som har ställt till med åtskillig oreda i den kriminalpolitiska debatten, är de ändringar som infördes i statistikföringen åren 1965 och 1968. Det förstnämnda året övergick man från summarisk uppgiftslämning från polisdistrikten till insamling av kopior av själva brottsanmälan och 1968 infördes elektronisk databehandling. Samtidigt ändrades koderna, bl. a. beträffande antalsräkningar, vilket medförde artificiella ökning- ar i brottsantalet.

Dessa förändringar medförde en möjlighet till en långt mera detaljerad och därmed förbättrad statistik. Men tyvärr har det inte varit möjligt att uppskatta storleken på de artificiella ändringar som statistikomläggningen medförde. Det är emellertid uppenbart att man bör vara varsam med att göra direkta jämförelser mellan åren före och efter 1965. Beklagligtvis har detta inte beaktats i tillräcklig utsträckning i den kriminalpolitiska debatten.

Tabell I.
Våldsbrott registrerade hos polisen 1950—71, absoluta antalet.

	Mord dräp*)	Försök till mord och dräp	Missshandel varav döden följt	Annan upp- sätlig miss- handel	Våldtäkt Våldförande	Rån	Våld el. hot mot tj-man missfirmelse	Våldsamt motstånd
1950	53 (45)	52	13	7.395	350	190	708	1.849
51	60 (43)	48	14	7.718	449	214	729	1.803
52	50 (48)	63	19	7.378	310	198	758	1.727
53	59 (47)	53	11	7.557	330	261	664	1.590
54	64 (56)	67	21	7.753	339	277	705	1.852
55	49 (48)	54	10	8.615	375	316	774	1.776
56	76 (65)	83	14	8.496	333	404	834	1.981
57	61 (54)	68	28	8.542	356	452	761	2.185
58	51 (51)	80	18	8.384	427	442	648	1.867
59	57 (52)	73		8.500		451		
60	46 (45)	87	27	8.711	512	469	807	1.847
61	44 (39)	83	23	8.765	516	491	843	1.868
62	47 (39)	73	17	8.735	516	556	833	2.020
63	78 (63)	106	23	9.011	516	607	869	2.027
64	62 (62)	84	16	9.532	590	653	1.007	2.144
65	87 (56)	79	114	11.803	587	963	2.669	2.575
66	99 (65)	73	97	13.094	660	1.066	2.719	2.752
67	99 (70)	73	61	13.671	652	1.034	2.661	2.361
68	77 (54)	152	27	16.816	603	1.192	2.780	2.383
69	80 (71)	130	39	17.842	630	1.297	2.990	2.336
Pre. 70	75 (67)	152	28	17.376	664	1.463	2.620	1.888
71	78	124	24	16.805	618	1.669	2.790	1.867
72	65	156	28	17.066	565	1.936	3.065	2.057

*) Siffror i parentes: Enl. dödsorsaksstatistiken.

Tabell II.

Våldsbrott registrerade hos polisen 1950—71. Per 100.000 invånare.

	Mord dråp*)	Försök till mord, dråp	Annan miss- handel	Rån
1950	0.75 (0.64)	0.74	105	2.7
51	0.84 (0.61)	0.68	109	3.0
52	0.70 (0.67)	0.88	103	2.6
53	0.82 (0.65)	0.74	105	3.6
54	0.88 (0.77)	0.93	107	3.8
55	0.67 (0.66)	0.74	118	4.3
56	1.04 (0.89)	1.13	115	5.5
57	0.83 (0.73)	0.92	115	6.1
58	0.69 (0.69)	1.08	113	5.9
59	0.76 (0.70)	0.98	114	
60	0.61 (0.60)	1.16	116	6.3
61	0.58 (0.52)	1.10	116	6.5
62	0.62 (0.51)	0.96	115	7.3
63	1.02 (0.83)	1.39	118	8.0
64	0.81 (0.81)	1.09	124	8.5
65	1.11 (0.72)	1.02	152	12.4
66	1.27 (0.83)	0.93	167	13.6
67	1.25 (0.89)	0.92	173	13.1
68	0.97 (0.68)	1.92	212	15.0
69	1.00 (0.89)	1.62	223	16.2
Prel.70	0.93 (0.83)	1.88	215	18.1
„ 71	1.0	1.5	206	20.5
„ 72	0.8			

*) Siffror i parentes: enl. dödsorsaksstatistiken.

Tabell III.

Personer fällda för våldsbrott (som huvudbrott) 1950—71. (Domar och påföljdseftergifter).

	Mord, dråp (inkl. försök)	Miss- handel	Våldtäkt våldförande	Rån	Våld eller hot mot tj. man	Våldsamt motstånd
1950	10	3.063	26	44	975	1.646
51	9	2.946	33	37	1.073	1.527
52	6	3.012	41	57	1.058	1.525
53	10	2.810	23	46	998	1.257
54	14	2.777	26	65	965	1.237
55	11	2.939	29	53	1.063	1.384
56	9	3.015	49	84	1.040	1.476
57	19	2.818	47	112	1.008	1.568
58	19	2.893	54	86	967	1.669
59	18	2.873	75	101	852	1.482
60	Ny serie					
61	35	2.948	61	164	985	1.512
62	37	2.914	83	188	1.027	1.570
63	40	2.923	72	167	1.043	1.617
64	40	3.054	84	179	1.078	1.543
65	60	3.110	93	143	987	1.192
66	49	3.627	86	221	1.153	1.459
67	49	3.969	115	242	1.301	1.288
68	64	4.171	121	211	1.173	1.046
69	43	4.103	77	252	1.197	905
70	46	4.724	134	287	1.244	860
71	49	4.382	81	299	1.361	943

Tabell IV.

Personer fällda för våldsbrott (som huvudbrott) 1950—71. (Domar och påföljdseftergifter). Per 100.000 invånare.

	Mord, dråp (inkl. försök)	Miss- handel	Våldtäkt våldförande	Rån	Väld el. hot mot tj.man missfirmelse	Väldsamt motstånd
1961	0.6	50.2	1.0	2.8	16.8	25.8
62	0.6	49.1	1.4	3.2	17.3	26.5
63	0.7	48.8	1.2	2.8	17.4	27.0
64	0.7	50.5	1.4	3.0	17.8	25.5
65	1.0	50.9	1.5	2.3	16.1	19.5
66	0.8	58.8	1.4	3.6	18.7	23.6
67	0.8	63.8	1.8	3.9	20.9	20.7
68	1.0	66.7	1.9	3.4	18.8	16.7
69	0.7	64.8	1.2	4.0	18.9	14.3
70	0.7	73.8	2.1	4.5	19.4	13.4
71	0.8	67.8	1.3	4.6	21.1	14.6

FIG. 1

MORD OCH DRÅP I SVERIGE
1950 - 72. ABSOLUTA TAL

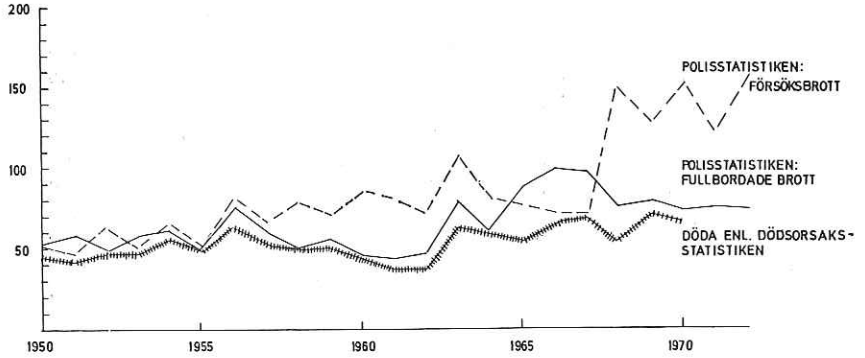
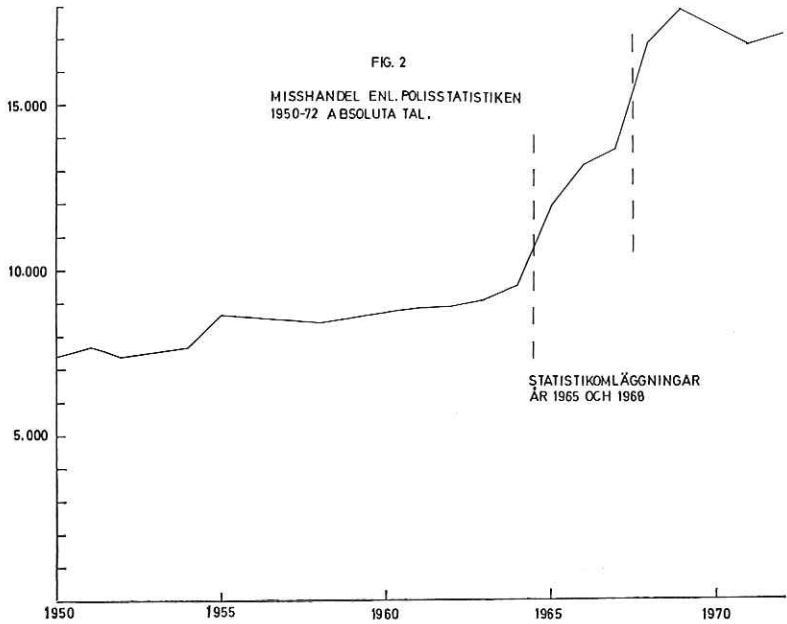

FIG. 2

MISSHANDEL ENL. POLISSTATISTIKEN
1950-72 ABSOLUTA TAL.

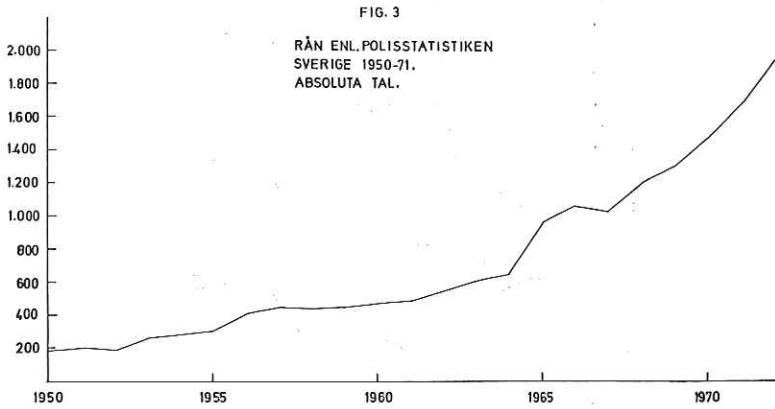

FIG. 4

MISSHÄNDELSBROTT (INKL. MORD/DRÅP)
ENL. POLISSTATISTIKEN I STOCKHOLM,
GÖTEBORG, MALMÖ. PER 100.000 INV.

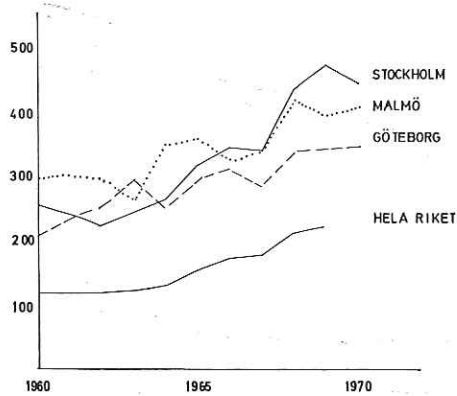

FIG.5

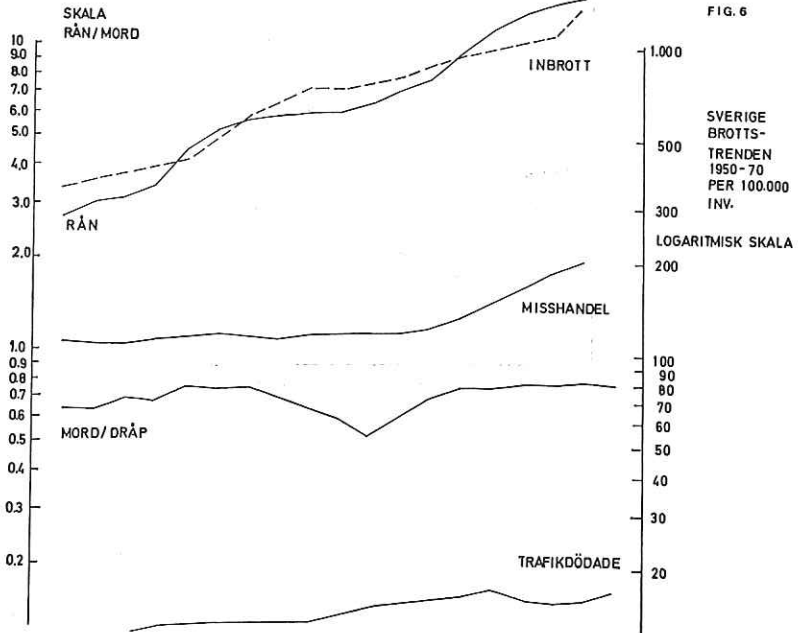
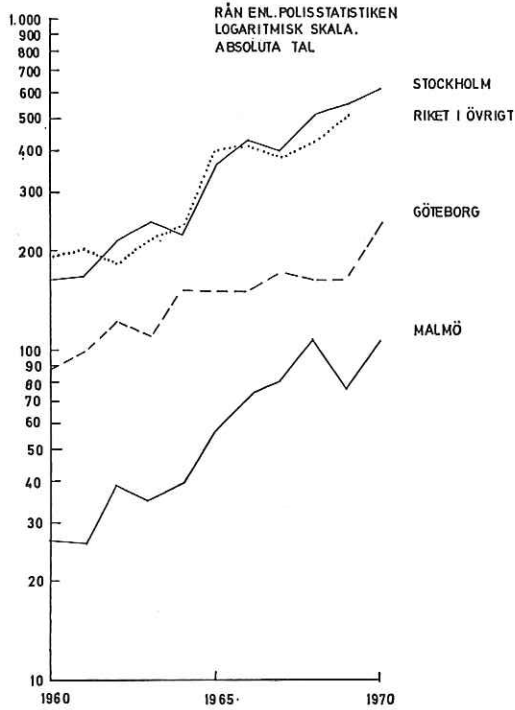

FIG. 6

FIG 7

ANTALET DÖDA ENL. DÖDSORSAKS-
STATISTIKEN. MORD OCH DRÅP PER
100 000 INV. LOGARITMISK SKALA

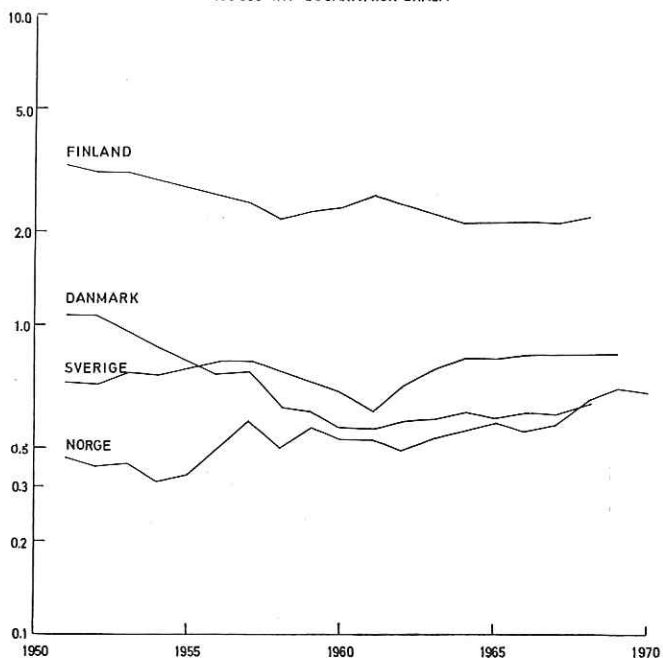

FIG. 8

MISSHANDEL PER 100.000 INV.
LOGARITMISK SKALA

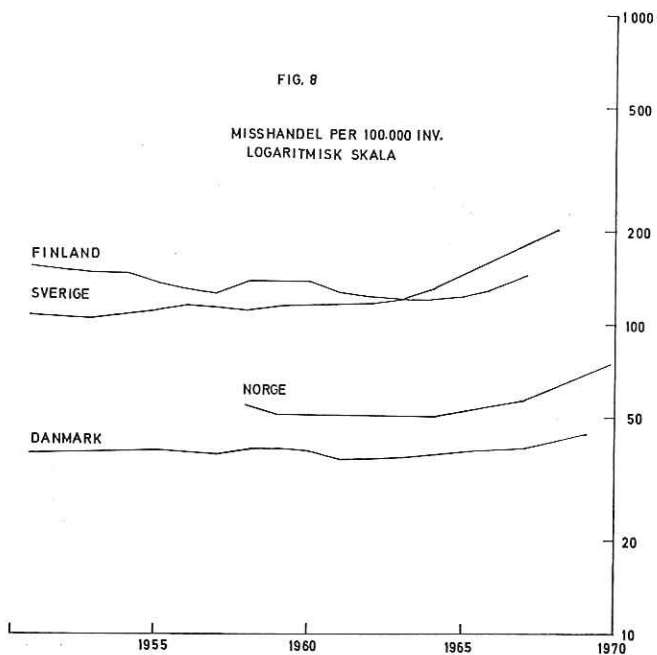

FIG. 9

RÅN PER 100.000 INV.
LOGARITMISK SKALA

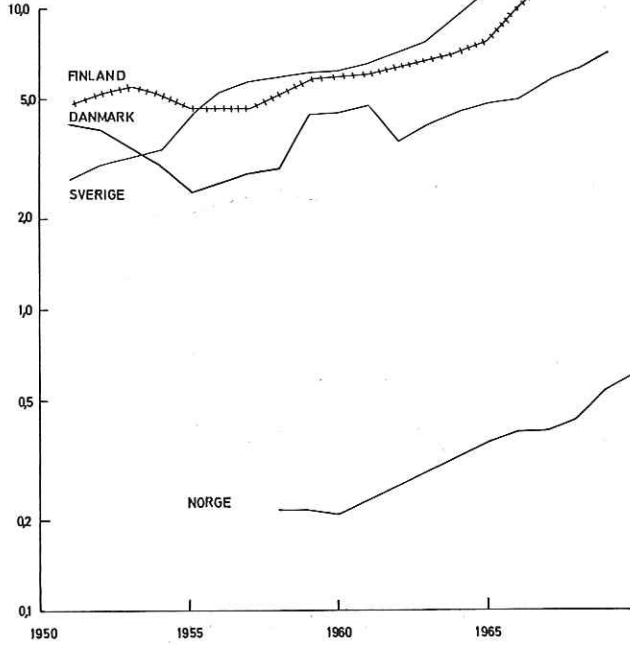
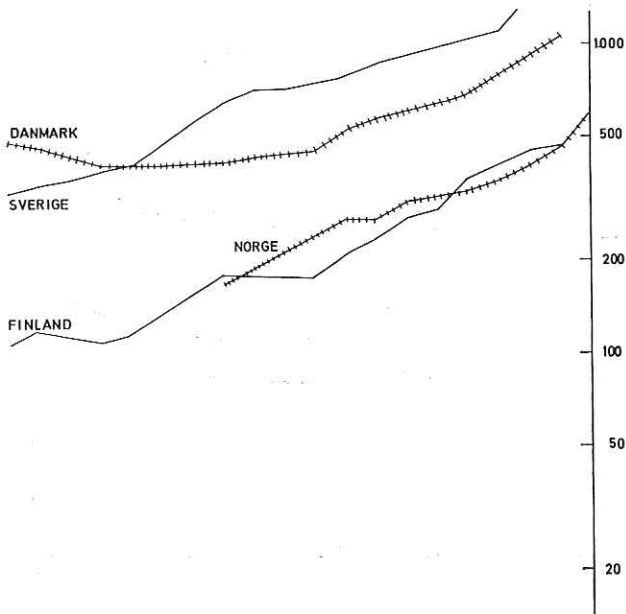

FIG.10

INBROTT PER 100.000 INV.
LOGARITMISK SKALA

Noter

¹⁾ *Jonsson, G. och A-L. Kälvesten*, 222 Stockholmspojkar. Stockholm 1964, kap. 21.

²⁾ *Roes, I. och B. Nordenström*, Mord och dråp i Sverige 1957 och 1965. Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholm 1967.

³⁾ *Lenke, L.*, Gatufridsbrotten i Stockholm 1969. Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholm 1972.

⁴⁾ *Koch, L.*, Avdömd misshandel vid Stockholms rådhusrätt. Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholm 1968.

⁵⁾ *Flod, J. och K-A. Kullberg*, Rån i Stockholm 1964 och *Endre, U. och M. Swärd*, Rån i Stockholm 1965—66. Bägge från Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholm 1967.

Knut Sveri.